

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ЈЕЗИЦИ И КУЛТУРЕ У ВРЕМЕНУ И ПРОСТОРУ

X/2

Тематски зборник

Уреднице:
Снежана Гудурић
Јасмина Дражић
Марија Стефановић

Нови Сад, 2022

JEЗИЦИ И КУЛТУРЕ У ВРЕМЕНУ И ПРОСТОПУ X/2
JEZICI I KULTURE U VREMENU I PROSTORU X/2
LANGUAGES AND CULTURES IN TIME AND SPACE X/2
LANGUES ET CULTURES DANS LE TEMPS ET DANS L'ESPACE X/2
SPRACHEN UND KULTUREN IN ZEIT UND RAUM X/2
ЯЗЫКИ И КУЛЬТУРЫ ВО ВРЕМЕНИ И ПРОСТРАНСТВЕ X/2
LINGUE E CULTURE NEL TEMPO E NELLO SPAZIO X/2
LENGUAS Y CULTURAS EN TIEMPO Y ESPACIO X/2
NYELVEK ÉS KULTÚRÁK IDŐBEN ÉS TÉRBEN X/2
JAZYKY A KULTÚRY V PRIESTORE A ČASE X/2
LIMBI ŞI CULTURI ÎN TIMP ŞI SPAȚIU X/2
ЯЗИКИ И КУЛТУРИ У ЧАСУ И ПРОСТОПУ X/2

Уреднице: проф. др Снежана Гудурић
проф. др Јасмина Дражић
проф. др Марија Стефановић

Техничке секретарке: мср Јована (Петровић) Марковић и мср Анђелка Гемовић
Издавач: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
Суиздавач: Педагошко друштво Војводине, Нови Сад

За издавача: проф. др Ивана Живанчевић Секеруш
За суиздавача: Сања Риста

Академски одбор: проф. др Твртко Прћић
проф. др Владислава Гордић Петковић
проф. др Едита Андрић
проф. др Предраг Мутавцић
проф. др Славица Перовић
проф. др Јагода Гранић
проф. др Октавија Неделку
проф. др Давиде Астори
проф. др Жан-Пол Мејер
проф. др Михај Радан
проф. др Тијана Ашић
проф. др Татјана Ђуровић
проф. др Надежда Силашки
проф. др Љубица Влаховић
проф. др Игор Лакић
проф. др Сабина Халупка Решетар
проф. др Татјана Самарџија Грек
проф. др Ксенија Шуловић
проф. др Јелена Ајџановић

Рецензенти: проф. др Октавија Неделку, Универзитет у Букурешту, Румунија
проф. др Мира Трајкова, Универзитет „Св. Кирил и Методиј”, Скопље,
Северна Македонија
проф. др Давиде Астори, Универзитет у Парми, Италија

Лектура и коректура: аутори

Идејно решење корица: Mihai Bădescu

ISBN 978-86-6065-718-5

У Зборнику су штампани изабрани радови изложени на конференцији *Језици и културе у времену и простору 10*, одржаној онлајн 20. и 21. новембра 2021. године, као и други радови који по својој тематици и квалитету одговарају профилу Зборника.

Рецензенти појединачних радова:

Ајџановић Јелена, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Ајџановић Милан, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Ајџановић Наташа, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Андрић Едита, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Astori Davide, *Università di Parma, Italia*; Бабић Биљана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Бајовић Јелена, *Универзитет у Приштини, Косовска Митровица, Србија*; Бекар Мира, *Универзитет „Св. Кирил и Методиј”*, Скопје, Северна Македонија; Бијелић Татјана, *Универзитет у Бањој Луци, БиХ*; Биланџија Софија, *Универзитет у Београду, Србија*; Vlagoni Robert, *Sveučilište u Puli, Hrvatska*; Блатешић Александра, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Бодрич Радмила, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Богдановић Весна, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Бугарски Ранко, *Универзитет у Београду, Србија*; Валић Недељковић Дубравка, *Универзитет Црне Горе, Црна Гора*; Васић Вера, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Веселиновић Соња, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Веселевић Јерковић Селма, *Универзитет у Тузли, БиХ*; Видаковић Мирна, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Вилић Ивана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Влаховић Љубица, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Војводић Дојчил, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Вујин Бојана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Вујичић Никола, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Вукадиновић Снежана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Вукотић Александра, *Универзитет у Београду, Србија*; Вукчевић Миодраг, *Универзитет у Београду, Србија*; Гак Драгана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Гвозден Владимир, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Гинић Јелена, *Универзитет у Београду, Србија*; Глушац Татјана, *Универзитет Унион, Србија*; Гордић Петковић Владислава, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Granić Jagoda, *Sveučilište u Splitu, Hrvatska*; Грковић-Мејдор Јасмина, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Грухоњић Динко, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Гудурић Снежана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Даниловић Јеремић Јелена, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Делић Владо, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Деспих Ђорђе, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Дојчиновић Биљана, *Универзитет у Београду, Србија*; Драгићевић Рајна, *Универзитет у Београду, Србија*; Дражић Јасмина, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Дробњак Драгана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Ђаловић Јовић Марина, *Универзитет у Београду, Србија*; Ђерговић-Јоксимовић Зорица, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Ђорђевић Јасмина, *Универзитет у Нишу, Србија*; Ђоровић Данијела, *Универзитет у Београду, Србија*; Ђукановић Маја, *Универзитет у Београду, Србија*; Ђурић Жељко, *Универзитет у Београду, Србија*; Ђурић Биљана, *Универзитет у Београду, Србија*; Ђурић Љубица, *Универзитет у Београду, Србија*; Ђурић Мина, *Универзитет у Београду, Србија*; Ђурић Пауновић Ивана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Ђуровић Татјана, *Универзитет у Београду, Србија*; Escher Christian, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Елаковић Ненадовић Ана, *Универзитет у Београду, Србија*; Ераковић Борислава, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Зарифовић Грковић Мирјана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Звекић-Душановић Душанка, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Зобеница Николина, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Ивановић Бранислав, *Универзитет у Београду, Србија*; Ивановић Ненад, *Институт за српски језик САНУ, Београд, Србија*; Изгарјан Александра, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Јаковљевић Бојана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Јаковљевић Младен, *Универзитет у Приштини, Косовска Митровица, Србија*; Јањић Марина, *Универзитет у Нишу, Србија*; Јерковић Јелена, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Јовановић Ана, *Универзитет у Београду, Србија*; Јовановић Ж. Владимир, *Универзитет у Нишу, Србија*; Јовановић Романца, *Завод за уџбенике, Нови Сад, Србија*; Јовић Бојан, *Институт за књижевност и уметност САНУ у Београду, Србија*; Јовић Ђаловић Марина, *Универзитет у Београду, Србија*; Кавгић Александар, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Каличанин Милена, *Универзитет у Нишу, Србија*; Кашић Зорка, *Универзитет у Београду, Србија*; Кесић Далибор, *Универзитет у Бањој Луци, Босна и Херцеговина*; Кличковић Далибор, *Универзитет у Београду, Србија*; Кнежевић Јелена, *Универзитет Црне Горе, Црна Гора*; Кнежевић Биљана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Ковачевић Ervin, *Internacionalni univerzitet u Sarajevu, BiH*; Ковачевић Зорица, *Универзитет у Београду, Србија*; Комароми Бојана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Кример Габоровић Сања, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Лазић Коњик Ивана, *Институт за српски језик САНУ, Београд, Србија*; Лакић Игор, *Универзитет Црне Горе, Црна Гора*; Лалић-Крстин Гордана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Лендак Кабок Каролина, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Леовац Данко, *Универзитет у Београду, Србија*; Лојаница Марија, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Лончар Раичевић Александра, *Универзитет у Нишу, Србија*; Лопичић Весна, *Универзитет у Нишу, Србија*; Лубурић-Цвијановић Аријана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Lujčić Rea, *Sveučilište u Zadru, Hrvatska*; Ljevo-Ovčina Amela, *Univerzitet u Sarajevu, BiH*; Ljubičić Maslina, *Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska*; Максимовић Горан, *Универзитет у Нишу, Србија*; Malita Ramona, *Universitatea de Vest din Timișoara, Romania*; Маринковић Мирјана, *Универзитет у Београду, Србија*; Ма-

рић Биљана, *Универзитет у Београду, Србија*; Марићевих Балаћ Јелена, *Универзитет у Новом Сагу*; Маричић Гордан, *Универзитет у Београду, Србија*; Маричић Месаровић Сања, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Марјановић Саша, *Универзитет у Београду, Србија*; Марковић Желько, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Marković Irena, *Sveučilište u Zadru, Hrvatska*; Марковић Јордана, *Универзитет у Нишу, Србија*; Марковић Маја, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Мелић Катарина, *Универзитет у Крајевцу, Србија*; Микетић Суботић Сања, *Универзитет у Приштини, Косовска Митровица, Србија*; Мијушковић Марија, *Универзитет Црне Горе, Црна Гора*; Милановић Желько, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Милић Мира, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Милић Милосављевић Снежана, *Универзитет у Нишу, Србија*; Милорадовић Софија, *Институт за српски језик САНУ, Београд, Србија*; Миљковић Ивана, *Универзитет у Нишу, Србија*; Мишић Илић Биљана, *Универзитет у Нишу, Србија*; Младеновић Радивоје, *Универзитет у Крајевцу, Србија*; Molnar Draženka, *Sveučilište „J. J. Strossmayer”, Osijek, Hrvatska*; Мутавчић Предраг, *Универзитет у Београду, Србија*; Недељковић Даница, *Универзитет у Крајевцу, Србија*; Нешић Павковић Милена, *Универзитет у Крајевцу, Србија*; Никчевић Багрићевић Александра, *Универзитет Црне Горе, Црна Гора*; Новаков Предраг, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Озер Кагалин, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Павловић Слободан, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Панић Кавгић Олга, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Папаз Младен, *Филозофски факултет, Пале, БиХ*; Пауновић Зоран, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Пејовић Анђелка, *Универзитет у Београду, Србија*; Перовић Славица, *Универзитет Црне Горе, Црна Гора / Универзитет Унион, Србија*; Petete Timothy, *University of Central Oklahoma, USA*; Пешикан Љуштановић Љиљана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Пижурица Маго, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Половина Наташа, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Поповић Наташа, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Продановић Станкић Диана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Прћић Твртко, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Радан Н. Михај, *Заједни универзитет у Темпшвару, Румунија*; Радельковић Иван, *Универзитет у Сарајеву, БиХ*; Радић Бојанић Биљана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Радовановић Драгана, *Институт за српски језик САНУ / Универзитет у Приштини, Косовска Митровица, Србија*; Радуловић Ифигенија, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Радуловић Милица, *Универзитет у Нишу, Србија*; Радусин Бардић Наташа, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Рајић Сузана, *Универзитет у Београду, Србија*; Rajević Selma, *Univerzitet „Džemal Bijedić”, Mostar, BiH*; Рељић Митра, *Универзитет у Приштини, Косовска Митровица, Србија*; Ристивојевић-Рајковић Наташа, *Универзитет у Београду, Србија*; Ристић Гордана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Ристић Стана, *Институт за српски језик САНУ, Београд, Србија*; Runtić Sanja, *Univerzitet u Osijeku, Hrvatska*; Савић Свенка, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Самарџија-Грек Татјана, *Универзитет у Београду, Србија*; Сикимић Биљана, *Балканолошки институт САНУ, Београд, Србија*; Силашки Надежда, *Универзитет у Београду, Србија*; Симић Зоран, *Институт за српски језик САНУ, Београд, Србија*; Симовић Весна, *Универзитет у Нишу, Србија*; Sokolića Alma, *Univerzitet u Sarajevu, BiH*; Spahić-Šagolj Edina, *Univerzitet u Sarajevu, BiH*; Средојевић Дејан, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Стаменковић Душан, *Универзитет у Нишу, Србија*; Станишић Вања, *Универзитет у Београду, Србија*; Станковић Станислав, *Универзитет у Приштини, Косовска Митровица, Србија*; Станојевић Веран, *Универзитет у Београду, Србија*; Степанов Страхиња, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Стефановић Марија, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Стикић Биљана, *самостални истраживач, Србија*; Стојановић Пантовић Бојана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Стојичић Виолета, *Универзитет у Нишу, Србија*; Стојичић Војкан, *Универзитет у Београду, Србија*; Стојковски Борис, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Танасић Срето, *Институт за српски језик САНУ, Београд, Србија*; Tekešinović Lejla, *Univerzitet u Sarajevu, BiH*; Тешић Гојко, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Томин Светлана, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Топалов Јагода, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Трајковић Татјана, *Универзитет у Нишу, Србија*; Тривић Анета, *Универзитет у Крајевцу, Србија*; Uscatu Miliana, *Universitatea din Vest, Timișoara, Romania*; Fetić Mustafa, *Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, Srbija*; Филиповић Јелена, *Универзитет у Београду, Србија*; Филиповић Ковачевић Соња, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Хаџи Пожгај Весна, *Универзитет у Љубљани, Словенија*; Халупка Решетар Сабина, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*; Цакелић Весна, *Универзитет у Београду, Србија*; Ćengić Nermina, *Univerzitet u Sarajevu, BiH*; Чолак Бојан, *Институт за књижевност и уметност, Београд, Србија*; Шуваковић Александра, *Универзитет у Београду, Србија*; Шуловић Ксенија, *Универзитет у Новом Сагу, Србија*.

САДРЖАЈ

Предговор	9
I ЛЕКСИКОЛОГИЈА И ЛЕКСИКОГРАФИЈА	11
РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ, У сусрет српском општем речнику: преплитање модерне и традиционалне лексикографије	13
EDITA ANDRIĆ, Autorske beleške sa margina <i>Mađarsko-srpskog frazeološkog rečnika</i> u nastajanju	35
MAURIZIO BARBI, La neosemia della voce “ <i>precipitato</i> ” nello Zingarelli: un unicum fra i vocabolari dell’uso italiani	43
ALEKSANDRA ERIC BUKARICA, Ka savremenijem englesko-srpskom i srpsko-engleskom rečniku pravnih termina	53
ТИЈАНА ВЕСИЋ ПАВЛОВИЋ – МИЛЕНА ЈАКИЋ ШИМШИЋ, Испитивање значењске супротности придева српског језика у контексту синтагми и реченица	65
ЈОВАНА ЈОВАНОВИЋ, Пејоративно значење лексема којима се именује човек као резултат семантичке деривације	77
САША П. МАРЈАНОВИЋ, О обради глаголске флексије у француско-српским речницима	89
SAŠA MODERC – NEVENA SEKOVIĆ, Gli stereotipi di genere nei dizionari della lingua italiana	109
МАЈА В. ПАВЛОВИЋ ШАЈТИНАЦ, Двојезични руско-српски речник као огледало културе	119
NATAŠA AGBABA – ANA SENTOV, Raw Anglicisms in Job Advertisements	131
DUŠANKA ZVEKIĆ-DUŠANOVIĆ, Andrić Edit. <i>Tanulmányok a magyar és szerb színevekről – Studije o nazivima boja u mađarskom i srpskom jeziku</i> . Novi Sad: Filozofski fakultet, 2020, 522 str.	143
II ТЕМАТСКИ БЛОК: КАКО СМО РАДИЛИ СРПСКИ РЕЧНИК НОВИЈИХ АНГЛИЦИЗАМА – ПРАКТИЧНИ ЛЕКСИКОГРАФСКИ ВОДИЧ	149
РАНКО БУГАРСКИ, О речницима и сатовима – Реч на представљању <i>Српског речника новијих англицизама</i>	151
ВЕРА ВАСИЋ, <i>Српски речник новијих англицизама</i> : речник и стандардолошки приручник – Уводна реч стручне консултанткиње	155
ТВРТКО ПРЋИЋ, <i>Српски речник новијих англицизама</i> : теоријско-методолошки и практични аспекти израде	163
МАРИНА ШАФЕР – АЛЕКСАНДРА КАРДОШ – МАРИЈА САВИЋ – МИЛАН ОБРАДОВИЋ, Прикупљање, одабир и обрада грађе за <i>Српски речник новијих англицизама</i>	203
ЈАСМИНА ДРАЖИЋ, Од грађе до речничког чланка у <i>Српском речнику новијих англицизама</i>	219
СОЊА ФИЛИПОВИЋ КОВАЧЕВИЋ – МИЛАН АЛДАНОВИЋ, Изазови бележења изговора одредница у <i>Српском речнику новијих англицизама</i>	231

МИЛАН АЛДАНОВИЋ – СТРАХИЊА СТЕПАНОВ, Граматички и творбени аспекти одредница у <i>Српском речнику новијих англицизама</i>	243
ОЛГА ПАНИЋ КАВГИЋ, Путеви до адекватних дефиниција и превода одредница у <i>Српском речнику новијих англицизама</i>	251
МИРА МИЛИЋ, Улога синонима у дефиницијама одредница у <i>Српском речнику новијих англицизама</i>	267
БИЉАНА МИШИЋ ИЛИЋ, Научноистраживачки и педагошки потенцијал <i>Српског речника новијих англицизама</i>	283

III ДИСКУРС И ПРАГМАТИКА..... 295

ГОРДАНА ВЛАДИСАВЛЈЕВИЋ – АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋ, Konstrukcija akademskog identiteta, glas i autoritet: autoetnografija jedne delatne zajednice	297
АДМИР ГОРЉЕВИЋ – ЛИДИЈА ОРЉИЋ, Euphemistic Language of the UK Prime Minister and POTUS	307
ЂОРЂЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ, Conversion in ‘gamer language’	317
АНА ЛАЛИЋ, L’acquisizione dell’abilità pragmatica nell’età prescolare: analisi dei marcatori linguistici di cortesia in serbo e in italiano	327
БИЈАНА РАДИЋ-ВОЈАНИЋ – ДРАЖЕНКА МОЛНАР, Authorial Self-Mention in Students’ Abstracts in English: A Cross-Cultural Study.....	341
КАТАЛИН ОЗЕР – ГОРДАНА РИСТИЋ, Poštovani – nepoštovani? O jednoj novijoj pojavi u oslovljavanju u e-komunikaciji na fakultetu	351
НАТАЛИЈА ПАНИЋ СЕРОВСКИ – ВЕСНА ПОЛОВИНА, Centralna deiksa u razgovornom diskursu	363
НЕВЕНА СЕКОВИЋ, Pragmatički pristup italijanskim diskursnim markerima	377

IV ЈЕЗИК МЕДИЈА 387

МИЛИСА ЈАНЈАТОВИЋ ЈОВАНОВИЋ, Propaganda u informativnom programu u Srbiji tokom vanrednog stanja	389
ДРАГАНА ПУТНИКОВИЋ, Женска штампа као огледало масовне културе	399
ВОЈАНА РАДЕНКОВИЋ ШОШИЋ – МАРИЈА КОПРИВИЦА ЛЕЛИЋАНИН, Ironija i iskrenost u oglašavanju: reklame kompanije <i>Tafo</i>	409
ЈАГОДА ТОПАЛОВ, An Analysis of Serbian Internet Users’ Web Credibility Assessment.....	423

V ТРАДУКТОЛОШКЕ ТЕМЕ 439

ЈЕЛЕНА БАДОВИНАС, Uticaj slikarske terminologije na formiranje italijanskih frazema i njihovo prevođenje na srpski jezik	441
СНЕЖАНА ГУДУРИЋ – ДРАГАНА ДРОБЊАК, Да ли је превод дело или пут ка делу? Песма <i>Santa Maria della Salute</i> Лазе Костића и њени преводи на француски језик.....	451

СТАША ĐOKIĆ JOVIN, Tretman idioma u dva prevoda romana <i>Prokleta avlija</i> Ive Andrića na engleski jezik: kritička analiza	465
BORISLAVA ERAKOVIĆ, Glasovi <i>Drugog</i> u prevodu romana Ejmi Ten <i>The Joy Luck Club</i>	473
VERA JANJATOVIĆ, The Problems of Translating Tennyson's Poem <i>The Poet</i> into the Serbian Language	483
ADRIANA KATAVIĆ, Analiza prijevoda 18. soneta Williama Shakespearea – tematska struktura i njeno prenošenje iz engleskog u bosanski/hrvatski/srpski jezik	493
ЖЕЉКО МАРКОВИЋ, Лагершпраха у мемоарском делу <i>Anus Mundi</i> и његовом српском и словеначком преводу	507
VI СОЦИОЛИНГВИСТИЧКЕ ТЕМЕ	519
JAGODA GRANIĆ, Ideologija standardnog jezika i nova vernakularizacija.....	521
РОЗА ГУРМЕШЕВИЋ, Службена употреба језика и писама националних мањина (етничких заједница) у Републици Северној Македонији – јурислингвистички аспект	531
ИРЕНА КОЛАЈ РИСТАНОВИЋ, Исламско образовање у Краљевини СХС/Југославији: анализа наставног програма и рада велике медресе краља Александра I у Скопљу [1918-1930]	545
KAROLINA LENDÁK-KABÓK – RUŽENKA ŠIMONJI ČERNAK – MIRČA MARAN – ŽOLT LAZAR, Izbor nastavnog jezika za decu u mešovitim brakovima u Vojvodini.....	557

ЈОВАНА ЈОВАНОВИЋ

ПЕЈОРАТИВНО ЗНАЧЕЊЕ ЛЕКСЕМА КОЈИМА СЕ ИМЕНУЈЕ ЧОВЕК КАО РЕЗУЛТАТ СЕМАНТИЧКЕ ДЕРИВАЦИЈЕ*

У раду се анализирају пејоративи у сфери човек који су производ семантичке деривације. Посреди су номинационе јединице којима се реферише на човека, а чије се погрдно значење реализује посредством механизма метафоре, метонимије и синегдохе, дакле, трансформацијом компонената у семантичкој структури ових лексема. Традиционални приступ проучавању лексичког значења повезује се са когнитивним приступом, при чему се у тумачењу феномена пејорације комбинују методе компоненцијалне и концептуалне анализе. Циљ истраживања јесте да се утврде продуктивни семантички и когнитивни механизми захваљујући којима се остварује негативна експресивна тоналност лексема у сфери човек, као и да се покаже да је пејорација једнако уобичајено резултат семантичке колико и афиксалне деривације.

Кључне речи: пејоратив, семантичка деривација, метафора, метонимија, синегдоха, српски језик

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

1.1. Предмет рада и дефинисање појмовно-терминолошког апарата

Предмет истраживања у овом раду представљају пејоративи којима се у савременом српском језику именује и квалификује човек а чије се погрдно значење остварује као производ семантичке деривације,¹ обично деловањем различитих механизма полисемије. Посреди могу бити секундарне реализације семантички неутралних лексема, које у одговарајућим контекстима и стилским регистрима функционишу као јединице негативне експресивне тоналности и развијају погрдно, презриво, подругљиво значење захваљујући неком лексичком механизму – превасходно метафори, али и метонимији и синегдохи. У мањем броју случајева, пејоративи обухваћени анализом представљају формалне изведенице добијене у процесу суфиксације, али погрдно значење лексеме заправо није продукт афиксације, већ се пејорација остварује у садејству семантичких и творбених процеса.

Под *пејоративом* у сфери човек подразумевамо сваку лексему погрдног значења којом се именује и квалификује човек. Посреди су лексеме негативне експресивно-емоционално-вредно-

* Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2022-14 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ. Истраживање у раду је изведено у Одсеку за истраживања савременог српског језика и израду Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ Института за српски језик САНУ.

¹ Под термином *семантичка деривација* подразумевамо различите механизме полисемије (метафору, метонимију, синегдоху), који омогућавају семантичко варирање у оквиру једне лексеме (према Гортан-Премк 2004: 137–138). Имајући у виду тумачења *полисемије* и *семантичке деривације* у радовима руских семантичара (исп. Апресян 1995; Зализняк 2001), као и различите погледе српских лингвиста на ове појаве (исп. Драгићевић 2018), важно је напоменути да *семантичку деривацију* у нашем раду посматрамо као „генератор полисемије”, односно сматрамо да „захваљујући активности неких семантичких компонената, унутар лексеме настаје нови лексички резултат” (подвукла Ј. Ј.) – ново значење исте лексеме које представља производ механизма полисемије (Драгићевић 2018: 171; 174–175). У опозицији са семантичком деривацијом стоји *афиксална* или *семантичко-морфолошка деривација* (Гортан-Премк 2004: 137), како називамо семантичко варирање између двеју лексема.

сне конотације² чију денотацију чини архисема 'особа' и бар још једна диференцијална структурна компонента која носи информацију о реалним карактеристикама особе која је предмет номинације (нпр. о њеној етничкој или верској припадности, физичкој или карактерној особини, друштвеном статусу, старосном добу итд.). До оваквог појмовно-термиолошког одређења јединица погрдне номинације којима се реферише на човека дошли смо након обухватне лексичко-семантичке и дериватолошке анализе погрдних назива за људе у српском језику на великом корпусу (Јовановић 2018, 2021), као и увида у сербокроатистичке појмовнике лингвистичких термина, у којима се пејоратив доследно третира као суфиксална изведеница субјективне оцене (исп. Simeon 1969, Mozaik 1972).³ Творбено-семантичка анализа показала је мањкавост оваквог описа јер је утврђено да је пејорација једнако уобичајено резултат семантичке колико и афиксалне деривације, те да пејоративе треба сагледавати шире, као лексичко-семантичку а не превасходно као творбену категорију (Јовановић 2021: 131–132).

Проучавањем пејоратива у сфери човек у српском језику на корпусу од преко 2000 јединица дошли смо до закључка да се експресивне лексеме овог типа, у зависности од начина на који се формира њихово погрдно значење, начелно могу поделити у две велике скупине, а то су *творбени* и *семантички пејоративи* (Јовановић 2021: 133–134). У овом раду бавимо се пејоративима чије је значење резултат семантичке деривације – метафоричког, метонимијског, аналошког, асоцијативног повезивања семантичких садржаја, док нас творбени типови, форманти и погрдно значење као производ афиксације неће интересовати осим уколико није посредни секундарна пејорација – нпр. интензификација семантички мотивисаних пејоратива, обично суфиксима субјективне оцене, нпр. *кравејина* < *крáva*, у значењу 'гломазна и незграпна, трапава женска особа; трома, лења женска особа' односно 'глупа женска особа' (РСАНУ) или се пак погрдно значење реализује у садејству семантичке и афиксалне деривације, какав је случај у примерима типа *лавоња* у значењу 'б. пеј. главешина, старешина, руководилац' (РСЈ). Већ овакви примери указују на то да класификацију пејоратива у сфери човек на творбене и семантичке треба схватити условно. Посреди несумњиво јесу два уобичајена механизма којима се реализује погрдно значење, али они не искључују један други, односно каткад их је немогуће раздвојити будући да су стотине пејоратива уврштених у наш корпус заправо добијени садејством семантичких трансформација и деривационих процеса. Такав је случај са низом синегдохски мотивисаних погрдних значења, и то нпр. лексемâ у чијој творбеној основи препознајемо соматизме (нпр. *језичара*, *њушкало*, *личкејина* и др.). Такође, у појединим случајевима остајемо у недоумици у вези са начином на који се формира дерогативно значење, будући да се подједнако могућим индуктором пејорације чине механизам метафоре, којим се реализује секундарно значење одређене лексеме, и варирање истог творбеног модела, које омогућава усложњавање њене полисемантичке структуре. Тако се нпр. може проблематизовати питање мотивације погрдног значења лексеме *лајавица* '2. погрд. а. женска особа зла, лајава језика, брбљивица, торокуша' (РСАНУ), за које је једнако вероватно да је развијено зоонимском метафориком – 'женка пса која много лаје' → 'брбљива жена' (исп. Новокмет 2020: 253; 255), као и понављањем једног творбеног модела (додавањем моционог суфикса на основу придева *лајав*, једном у значењу 'који много лаје (о псу)', а други пут у значењу 'погрд. који много и свашта прича, брбљив, говорљив', при чему су *лајавица* керуша и *лајавица* жена добијене независно једна од друге (исп. Гортан-Премк 2004: 133).

² О конотативној макрокомпоненти значења пејоративних лексема у сфери човек, коју чине евалутивна, емоционална и експресивна сема в. Јовановић 2021: 137–138 (исп. Телия 1986: 5–20).

³ У *Енциклопедијском рјечнику лингвистичких назива* Р. Симеона пејоратив је дефинисан као – „pejorativna riječ, izraz ili element; naziv za pogrdna imena koja se izvode od pridjevne osnovne osobitih nastavcima; oblik riječi koji znači preziranje, koji ima pogrdno značenje, npr. da je nešto nezgrapno, ružno i sl.”, а аутор даје и прототипичне примере за овај тип лексема: „Takvi su mnogi augmentativi, npr. *glavurda* – ili deminutivi, npr. *čovečuljak*” (Simeon, 1969). На сличан начин, у лингвистичком појмовнику *Српскохрватски језик* пејоратив је описан као „ružna, pogrdna reč koja se izvodi dodavanjem posebnih nastavaka na оршти deo druge reči” (Mozaik, 1972). У оквиру ове одреднице наводе се затим примери пејоративних лексема (нпр. *главурда*, *волина*, *женџурина*), на основу којих аутори констатују да „sve reči ovoga tipa, isto kao i deminutivi, augmentativi i hipokoristici [...] pripadaju grupi izvedenih reči subjektivne ocene”.

1.2. Досадашња истраживања пејоратива у сфери човек

Погрдна номинација човека била је предмет интересовања српских лингвиста махом у оквиру ширих студија посвећених другим језичким феноменима – нпр. лексичкој експресивности, будући да пејоративи представљају субординирану категорију у односу на експресиве (Ристић 2004) или речима субјективне оцене, где је пејорација представљена као један од евалутивних модуса деминутивних и аугментативних изведеница (Вељковић-Станковић 2011, Јовановић В. 2010). Неретко је пажња истраживача у појединачним радовима била усмерена на дериватолошке особености пејоратива, при чему су аутори проучавали погрдне називе за човека у неким српским говорима (Јанковић-Станић 2011, 2013; Жугић 2009, 2010). Покушај свеобухватне анализе пејоратива у сфери човек са лексичко-семантичког, дериватолошког, лингвокултуролошког и лексикографског становишта представља необјављена докторска дисертација Ј. Јовановић (2018), док се у посебном раду ауторка на обимној грађи бавила првим двама аспектима, описујући лексичко-семантичке групе погрдних назива за човека, као и уобичајене творбене начине и доминантне моделе (Јовановић 2021). Семантичка анализа у поменутих истраживањима прожета је лингвокултуролошким запажањима о колективним уверењима и стереотипима који постоје у српској друштвено-језичкој заједници, а на основу којих је могуће указати на неке карактеристике језичке слике света говорника српског језика.

У овом раду подробније ћемо се осврнути на семантичку деривацију као начин формирања погрдног значења лексема у сфери човек, будући да управо ова подгрупа пејоратива на репрезентативан начин показује како се одвијају семантичке трансформације на релацији неутрално → експресивно (без учешћа афиксације). Захваљујући лексичким механизмима полисемије, али и концептуалној анализи, аналогијама и асоцијативном повезивању семантичких садржаја, у великом броју примера могуће је испитивати како се формира конотативна макрокомпонента (посебно сема негативне оцене као њен структурни елемент), која представља стожер значења овог типа лексема.

1.3. Извори за прикупљање грађе, формирње корпуса и циљеви рада

Грађа на којој је спроведено ово истраживање ексцерпирана је из трију дескриптивних речника српског језика и двају речника жаргона, а то су: 1) *Речник српскохрватској књижевности и народној језика САНУ*, 2) *Речник српскохрватској књижевности језика Матице српске*, 3) *Речник српској језика Матице српске*, 4) *Двосмерни речник српској жаргона Драгослава Андрића* и 5) *Речник савременој београдској жаргона* Боривоја и Наташе Герзић. Како би преглед семантичких пејоратива у сфери човек који су карактеристични за савремени језик био што потпунији, речничка грађа допуњена је погрдним номинативно-квалитативним јединицама из публицистичких текстова, као и примерима из разговорног дискурса. У првом случају, определили смо се за гласила тзв. „жуте штампе” – дневне листове *Информер* и *Курир*, чија је уређивачка политика таква да се у новинарству не тежи објективности и информативности већ сензационализму, високом тиражу, па и пропаганди и креирању јавног мњења, што их чини релевантним извором за испитивање лексике погрдног значења у сфери човек. Разговорни језик у корпусу је репрезентован коментарима читалаца на прегледане електронске вести на интернет страницама ових двају листова.

Семантички пејоративи из описних речника ексцерпирани су системски, према формалним критеријумима, при чему су бележене лексеме у чијој је полисемантичкој структури барем једно значење (готово доследно неко од секундарних у полисемантичкој структури) обележено квалификатором *пеј.* (*пејоративно*), *појрг.* (*појргдно*), *подр.* (*подрљиво*), *презр.* (*презриво*) или *ир.* (*иронично*). Корпусом је обухваћено и неколико десетина лексема које у полисемантичкој структури у описном речнику реализују и погрдно значење у сфери човек, али оно није квалификовано као такво него се уместо наведених маркера у лексикографској дефиницији употребљавају

квалификатори *фиј.* (*фијуративно* – најчешће у случају зоонимских метафора) односно *експр.* (*експресивно*). Из Андрићевог и Герзићевог речника ексцерпирани су лексеме чија нежаргонска семантичка парафраза указује на погрдно, презриво или подругљиво именовање/квалификовање човека, а које нису искључиво продукти суфиксације и творбених механизма карактеристичних за деривацију жаргонизама, те које својим примарним значењем обично уопште не реферишу на човека (нпр. *бандера* 'висока мршава девојка', *шифоњер* 'крупан мушкарац широких рамена и др.').

Коначно, прикупљање грађе из публицистике и разговорног језика подразумевало је континуирано праћење садржаја одабраних дневних листова и читање вести на основу чије се тематике могло претпоставити да ће садржати циљану пејоративну лексичку у сфери ЧОВЕК.⁴ Посреди су новински текстови који додирују проблематична социолошка, идеолошка, политичка и др. питања или реферишу на актуелне личности из различитих области јавног живота, те је било очекивано да садржаји таквих вести узрокују и различите реакције читалаца, услед чега долази до изражаја поларизација која постоји унутар друштвене заједнице и супротни ставови њених чланова у вези са националним, верским, политичким, идеолошким и другим питањима.

Из свих коришћених извора укупно је ексцерпирано нешто више од 600 именица које по начину формирања погрдног значења одговарају полазним критеријумима, тј. могу се сматрати пејоративима који су производ семантичке деривације. Посреди су лексеме чија пејоративност у највећем броју случајева почива на метафори – нпр. *змија*, примарно термин из сфере зоологије – '1. зоол. а. гмизавац из реда *Ophidia (Serpentes)*, издуженог ваљкастог тела без удова, који се креће по подлози помоћу покретљивих ребара' → '2. фиг. (у сликовитом изражавању, често у устаљеним обртима и фигурама) а. љута, зла, опасна, одвратна особа; скуп злих људи, злотвора, издајница' (РСАНУ); *џишка*, примарно фитоним, и то термин из сфере ботанике – '1. бот. а. једногодишња баштенска биљка из истоимене породице, са више врста, и плод такве биљке, који служи као храна стоци и људима, а семенке за добивање уља и у народном лекарству *Cucurbita (melo)* перо', а секундарно развија експресивно значење 'глуп човек, глупан, будала' (РМС); *баба*, примарно 'стара жена, старица', а у једној од секундарних реализација – 'плашљива особа, кукавица, плашљивац' (РСАНУ); затим, пејоративне реализације индуковане метонимијом: нпр. *бега*, примарно апстрактан појам, 'велико сиромаштво, сиротиња, немаштина' односно 'стање, положај који изазива презир', 'духовно сиромаштво, нискост, ништавило', а секундарно развија експресивно значење 'човек или ствар која заслужује презир' (РСЈ); коначно, грађа доноси и синегдохски индуковане пејоративне реализације: нпр. *џичка*, примарно лексема из сфере анатомије, вулгарзам – 'женски полни орган, вагина', а у погрдној експресивној номинацији мотививисаној синегдохом – 'мушка особа која се не одликује мужевношћу, слабић, млакоња, шоња'⁵ (РСАНУ) итд.

Циљ спроведеног истраживања био је да покажемо да се код посматраних лексема пејорација остварује активирањем и трансформацијом појединих семантичких компонената из семске структуре, при чему долази до дисперзије њиховог примарног значења и формирања погрдног експресивног значења. Затим, да утврдимо који је лексички механизам најпродуктивнији у формирању пејоративног значења (метафора, метонимија, синегдога), као и који се подтипови метафоричких и метонимијских преноса препознају у процесу погрдне номинације, те да их илуструјемо репрезентативним примерима из грађе. Имајући у виду ограниченост обима овог рада и, самим тим, немогућност да њиме буду обухваћени сви резултати анализе семантичких пејоратива, представимо само у виду класификације најубичајеније типове семантичких преноса.

⁴ Овај део корпуса формиран је највећим делом за потребе анализе коју смо спровели у докторској дисертацији *Лексика погрдног значења у именовању човека у српском језику*, током 2016. и 2017. године, али је у наредним годинама допуњаван новим примерима како би на релевантан начин репрезентовао савременост и актуелност лексике разговорног језика.

⁵ Корпус разговорног језика, репрезентован у раду коментарима читалаца на прегледане електронске вести на интернету, показује да се у савременој колоквијалној комуникацији овај вулгаризам може употребити и за погрдно именовање женске особе чије карактерне особине (нелојалност, неморалност и сл.) говорник и колектив оцењују као непожељне.

2. МЕТАФОРА КАО МЕХАНИЗАМ ЗА РАЗВИЈАЊЕ ПОГРДНОГ ЗНАЧЕЊА

Међу пејоративним реализацијама које су производ семантичке деривације највише је оних добијених метафором (око 70%). Приликом тумачења лексема чија пејоративна семантика почива на метафоричким трансформацијама користили смо теоријске приступе традиционалне и когнитивне лингвистике посматрајући метафору и као лексички механизам и као механизам мишљења,⁶ а такво методолошко решење наметнула је грађа на којој је истраживање спроведено. Код неких пејоратива сасвим је прозирно да је асоцијативно повезивање двају појмова засновано на некој семантичкој компоненти која им је заједничка, односно на идентичности која је реална или као таква перципирана од стране субјекта именовања. У таквим случајевима је пренос номинације погодан објаснити посредством компоненцијалне анализе, тј. издвајањем продуктивних сема из структуре лексичког значења полазног појма и указивањем на тип метафоричке трансформације коју оне индукују. Уколико је нпр. мотивација за пејоративну номинацију човека физички изглед, метафоризација се може остварити на основу некакве објективне везе коју субјекат именовања увиђа између циљног појма – одређене особе и полазног појма – обично некаквог предмета или животиње, чије се име преноси на човека у процесу семантичке деривације. Асоцијативно повезивање индуковано је компонентом која носи информацију о облику и величини/димензијама полазног ентитета, а циљ је погрдно именовање човека на основу висине, дебљине или изгледа неког дела тела – нпр. *буре* 'обао већи суд испупчених бокова' → 'ниска и дебела особа. Продуктивност семе облика из примарног садржаја мотивне речи условила је развијање бројних погрдних жаргонских назива за женску особу недопадљивог изгледа: исп. у Герзићевом речнику: *даска*, *даскара* 'жена с врло малим грудима' (сема 'равна': равна даска → равне груди, без облика), *бандера*, *бандеруша* 'висока мршава девојка' (сема 'висока', 'издужена': висока, танка бандера → висока, мршава жена), *крстарица* 'огромна жена' (сема 'велики': велики брод → велика жена; исп. у РСАНУ *крстарица* '1. вој. пом. велики и брзи ратни брод с јаким артиљеријским наоружањем и великим радијусом кретања') итд.

Међу типовима метафоричних асоцијација којима се остварује погрдно значење учили смо и оне засноване на трансформацији по моделу конкретно → апстрактно. Овај тип преноса неретко се остварује у спрези са метафором мотивисаном семама колективне експресије – нпр. *свиња* 'прљав човек' → 'морално пропала особа' (физичка нечистоћа → духовна нечистоћа) или *лилийуџанац* 'особа веома ниског раста, кепец, патуљак' → 'духовно безвредна, безначајна, ништавна особа' (*низак* човека → неморалан, нечастан, подао човек, коме су својствени *ниски њосиљци*).

Анализа грађе показује да су метафоричне асоцијације у полисемантичкој структури пејоратива најчешће мотивисане стереотипима српског друштва о свету који га окружује. Посреди је, дакле, метафора заснована на семама колективне експресије, при чему изворни домен за погрдно номинацију неке особе може бити биљка, животиња или сâм човек.⁷ Истраживање је показало да

⁶ У традиционалној семантици и лингвистици под *метафором* се обично подразумева један од најчешћих механизма полисемије захваљујући коме се индукује велики број нових значења речи у лексикону једног језика. Према Д. Гортан-Премк (2004: 86), *лексичка метафора* подразумева пренос номинације с једног појма (референта) на други, односно с једног семантичког садржаја на други, мотивисан аналошким повезивањем семантичких компонената (сема) нижег ранга, уз обавезно замењивање архисеме полазног семантичког садржаја архисемом циљног садржаја. Дакле, лексичка метафора представља пренос имена с једног појма на други на основу некакве сличности међу њима. С друге стране, модерна лингвистика, пре свега она која се заснива на когнитивистичком приступу, третира метафору као механизам мишљења који лежи у основи човековог појмовног система и представља његов основни организациони принцип, омогућавајући разумевање једног појма односно појмовног домена помоћу другог, због чега се у литератури и назива *појмовном метафором* (Klikovac, 2004: 9).

⁷ Семе колективне експресије представљају имплицитне компоненте семске структуре једне лексемије и остварују се увек у одређеном контексту (Драгићевић 2007: 72–73). Полазна лексема, нпр. зооним или фитоним, у својој семантичкој структури има потенцијалну семантичку компоненту која је резултат колективне експресије, колективног схватања да одређена животиња или биљка има какву особину која је својствена човеку или се може приписати човеку (Гортан-Премк 2004: 107).

међу лексемама чије се пејоративно значење у сфери ЧОВЕК реализује индуковањем сема колективне експресије највише има оних којима се истичу негативне духовне особине, као и различити облици понашања и активности које културно-језичка заједница оцењује као непожељне. Издвојили смо неколико подврста метафоричких асоцијација чије је извориште нека експресивна сема, те разликујемо следеће типове погрдних назива за човека:

- лексеме којима се примарно именује нека биљка (фитоними), а секундарно човек – нпр. *буква*, *џиква* (и деривати *букван*, *буквоња*, *џикван* и сл.) → 'глуп, туп човек';

- лексеме којима се примарно именују животиње и деривати тих лексема; зоонимска метафорика нарочито је продуктивна у номинацији глупе, ограничене, непромишљене особе – како мушке (*во*, *волоња*, *маџарац*, *сом* и др.), тако и женске (*ѓуска*, *коза*, *овца*, *ћурка* и др.), али се сема колективне експресије према животињама индукују и у именовању човека према другим непожељним духовним особинама⁸: нпр. *змија*, *кучка* → 'зла, рђава, покварена жена'; *звер*, *животиња* → 'груба, сурова особа'; *крава*, *џрућ* → 'лења жена односно мушкарац'; *џодар*, *џаразити*, *џјавица* → 'онај који чиви на рачун другог'; 'користољубива, грабежљива особа';

- пејоративи засновани на колективној експресији према припадницима етничких скупина: *балканац* → 'сиров, примитиван човек', *џиџанка* → 'покварена женска особа'; 'свадљива женска особа, свађалица'; 'аљкава, неуредна жена';

- пејоративи засновани на стереотипној перцепцији пола, при чему је уобичајеније погрдно именовање мушкарца лексемама којима се примарно означавају женске особе: нпр. *баба*, *жена*, *сџирина*, *џејка* → 'онај који нема мушке одважности, плашљивац, кукавица, слабић'; *мушкарача*, *мушкобања* → 'женска особа која ликом и држањем подсећа на мушкарца или има неке мушке особине';

- пејоративи засновани на негативној колективној експресији према хомосексуалцима: *џедер* → 'безвредна, презрења достојна особа (о мушкарацу)';

- пејоративи засновани на негативној колективној експресији према људима са здравственим проблемима, особама ометеним у развоју: нпр. *болесник* → 'чудак, лудак, будала'; *гебил*, *џидоџи* → 'незналица, глупак, будала'; *имбеџил*, *крејџен* → 'глупа, блесава особа'.

С друге стране, за тумачење појединих метафоричких трансформација које препознајемо у основи погрдног именовања човека погодан је појмовно-методолошки апарат когнитивне лингвистике, тј. примена теорије појмовне метафоре. Обично су посредни пејоративи који се односе на неку апстрактнију сферу него што је физички изглед – нпр. старосно доба или карактер човека. Примера ради, погрдно именовање старије особе *руином* мотивисано је начином на који концептуализујемо апстрактан појам СТАРОСТ, тачније појмовном метафором СТАРОСТ ЈЕ ПРОПАДАЊЕ, УРУШАВАЊЕ. Или – пејоративну семантичку реализацију лексеме *ћубре*, коју РСЈ бележи под тачком 4. '(и зб. *ћубраг*) рђава, неморална особа, односно рђаве, неморалне особе, олош' можемо објаснити појмовним изједначавањем духовне, моралне нечистоће, односно покварености са физичком (исп. у РСЈ *ћубре* под 1. смеће, нечистоћа, отпаци'). Отуда концептуализацију апстрактног концепта МОРАЛНОСТИ тумачимо појмовном метафором ДУХОВНО ЈЕ ФИЗИЧКО И ЊЕНОМ КОНКРЕТИЗАЦИЈОМ НЕМОРАЛНОСТ ЈЕ НЕЧИСТОЋА, ПРЉАВШТИНА.

3. МЕТОНИМИЈА КАО МЕХАНИЗАМ ЗА РАЗВИЈАЊЕ ПОГРДНОГ ЗНАЧЕЊА

Као један од механизма полисемије продуктиван у формирању пејоративног значења лексема којима се именује човек – показала се и лексичка метонимија,⁹ коју посматрамо нешто шире него

⁸ О непожељним човековим психичким особинама у светлу зоонимских метафора оличених у секундарним значењима лексема којима се именују животиње в. Новокмет 2020: 214–223.

⁹ Под метонимијом се у науци о језику подразумева употреба једног лексичког знака (имена) уместо другог знака у номинацији предмета или појава који припадају истом појмовном домену и повезани су неким логичким изванјезичким

што је уобичајено у лексикологији. Наиме, имајући у виду да метонимија почива на повезивању логички и егзистенцијално блиских појмова који припадају истом домену стварности (исп. Гортан-Премк 2004; Драгићевић 2007; Ковачевић 1999), лексиколози уочавају да овај когнитивни механизам индукује лексичко-семантичке трансформације које омогућавају развијање полисемантичке структуре одређене лексеме, тј. пренос имена с једног појма на други који припада истом домену (нпр. *риџа* '1. поцепан комад одеће, дроњак, крпа; подерана одећа, прња' → рита '2. пеј. одрпанац, одрпанко'). Сматрамо, међутим, да се посредством метонимије могу тумачити и нека погрдна значења која су добијена у садејству семантичке и афиксалне деривације. У питању су случајеви преноса до којег долази семантичким варирањем између двеју лексема чија пејоративност почива на односу између мотивне и изведене речи које припадају истом појмовном домену (нпр. *риџа* '1. поцепан комад одеће, дроњак, крпа; подерана одећа, прња' → *риџаковић* 'пеј. рита (2) = 'одрпанац, одрпанко'). Посреди је увек логичка веза између именоване особе и неког предмета, појаве, стања, особине, који се на неки начин тичу те особе и са њоме су у блиској, појмовној вези. Ипак, дубља анализа овог дела корпуса наводи нас на закључак да у домену пејорације, када су у питању метонимијске трансформације, није довољна само блискост, тј. логичка веза између полазног и циљног појма, већ је неопходно да постоји и нека врста негативне оцене субјекта именовања о тој вези. То можемо показати на примеру пејоратива *манџијаши*, који је регистрован у РСАНУ и дефинисан на следећи начин: '1. (у експресивнијем казивању, обично подр. или погрд.) свештено лице, свештеник; симпатизер, присталица цркве, свештенства'. Посезању за оваквом лексичком јединицом у номинацији свештеника нужно претходи негативан став, оцена и презрив емотивни однос говорног лица према свештеничком позиву уопште (исп. Јовановић 2018: 196–197). То му омогућава да представнике цркве, црквена лица назива према одећи коју уобичајено носе. Исти тип преноса међу пејоративима из сфере ЧОВЕК постоји и у оквиру једне полисемантичке структуре, односно, у случајевима лексема чије се значење развија метонимијском трансформацијом по формули ДЕО ОДЕЋЕ → ЧОВЕК КОЛИ НОСИ ТАЈ ДЕО ОДЕЋЕ. На такав се начин нпр. усложњава полисемантичка структура лексеме *фрак*, забележене у РМС и РСЈ у значењу '2. фиг. ир. човек у фраку, припадник горњих слојева друштва, господин', које је развијено из примарног значења '1. свечани мушки црни капут са скутовима спреда изрезаним до појаса, а позади са дугачким уским пешевима у виду ластавичјег репа'. Као што видимо, иста метонимијска веза индукује и полисемантичку дисперзију у оквиру једне лексеме којом се презриво именује човек као припадник друштвеног слоја (*фрак*), као и деривацију другог пејоратива, чији је денотат човек као представник цркве, тј. црквено лице (*манџијаши*). Дакле, у оквиру метонимијског преноса по моделу ДЕО ОДЕЋЕ → ЧОВЕК КОЛИ НОСИ ТАЈ ДЕО ОДЕЋЕ разликујемо погрдна значења добијена искључиво семантичком деривацијом (нпр. *дроња* → 'мушка особа у дроњавом, подераном оделу', *ојанак* → 'човек сељачког порекла') од случајева када је пејорација производ удруживања семантичке и афиксалне деривације (*кајуџаши* → 'човек који носи капут, грађанин, господин'; *манџијаши* → 'свештено лице, свештеник, поп, калуђер').

Осим овог типа метонимијске трансформације, приликом семантичке анализе пејоратива чији је денотат човек као продуктивни уочавају се и следећи типови метонимије:

- метонимијски пренос по моделу ПИЋЕ, ЈЕЛО → ОСОБА КОЈА ГА ОБИЧНО КОНЗУМИРА; код већине лексема овог типа погрдно значење реализује се у садејству метонимије са метафором заснованом на семама колективне експресије, односно, пејорација почива на стереотипима које наше друштво има у вези са начином исхране припадника социјалних сталежа или етничких скупина: нпр. *бурекњача* 'проста жена, масна од бурека', *жабар* → онај који једе жабље месо; назив за Италијана, *макарониџа* 'погрдан назив за Италијана (по националном јелу макаронима)';

- метонимијски пренос по моделу ОСОБИНА, РАДЊА, СТАЊЕ → ЧОВЕК КАО НОСИЛАЦ ОСОБИНЕ, РЕПРЕЗЕНТАНТ РАДЊЕ, СТАЊА: нпр. *бega* 'стање, положај који изазива презир' → 'човек или ствар

односом (Гортан-Премк 2004: 67–68; Ковачевић 1999: 175). Другим речима, назив једног ентитета употребљава се да значи други који му је близак у концептуалном простору, тј. са њиме је у некаквој логичкој вези (Драгићевић 2007: 167; Rasulić 2010: 51).

која заслужује презир’; *тргоба* ’ружноћа, наказност’ → ’ружна особа, ругоба, наказа’; *мизерија* ’бедно, мизерно стање, бедан положај; оно што је без вредности, смисла’ → ’безвредна особа, ништарија, бедник, хуља, нитков’; *распаг* ’растављање на саставне делове, елементе, распадање, раслојавање’ → ’оронуо, пропао човек’;

• метонимијски пренос по моделу ПАРТИЈА/ОРГАНИЗАЦИЈА/ПОКРЕТ, ИДЕОЛОГИЈА → ОСОБА КАО ПРИПАДНИК ПАРТИЈЕ/ОРГАНИЗАЦИЈЕ/ПОКРЕТА, ЗАСТУПНИК ИДЕОЛОГИЈЕ: нпр. *информбировитина* ’политика и идеологија Информбироа’ → ’информбировци’; *мафија* ’организована разбојничка, криминална, лоповска и сл. организација, дружина, група, банда’ → ’момак на лошем гласу; мафијаш, криминалац’.

4. СИНЕГДОХА КАО МЕХАНИЗАМ ЗА РАЗВИЈАЊЕ ПОГРДНОГ ЗНАЧЕЊА

Међу пејоративима из сфере ЧОВЕК чије се погрдно значење реализује деловањем неког од механизма полисемије регистровани су и они у чијој је основи лексичка синегдоха.¹⁰ Притом разликујемо случајеве семантичког варирања у оквиру једне лексеме од синегдохских трансформација које се јављају као пратилац суфиксације, што значи да је посредни семантичко варирање између двеју лексема. Први тип синегдохе уобичајенији је у лексичком систему, а њиме индуковане пејоративне реализације можемо означити као примере за праву синегдоху. У таквим случајевима на делу је синегдоха као механизам полисемије, што значи да се номинација исте лексеме преноси са једног појма на други, захваљујући постојању односа ДЕО ↔ ЦЕЛИНА међу њима. Управо постојање такве појмовне везе сматрамо основним критеријумом за тумачење семантичких реализација посредством синегдохе. Отуда смо и лексеме чије се погрдно значење у сфери ЧОВЕК остварује афиксацијом, а мотивна реч према деривату стоји у односу ДЕО ↔ ЦЕЛИНА третирали као примере за синегдоху, водећи се запажањима Д. Гортан-Премк о овом механизму као индуктору семантичког варирања између двеју лексема. Синегдоха у таквим случајевима обично делује напореда са метафором или метонимијом, те је погрдно значење резултат садејства двају механизма.

1. Семантичком анализом пејоратива чији је денотат човек издвајамо три групе примера који репрезентују синегдоху засновану на односу ДЕО ↔ ЦЕЛИНА. У сва три случаја посредни је синегдохски пренос по моделу ДЕО ТЕЛА ЧОВЕКА → ЧОВЕК, а разлика се огледа у типу семантичког варирања, односно, у начину на који се полазни семантички садржај трансформише и асоцијативно повезује са циљним садржајем:

• тип ДЕО ТЕЛА ЧОВЕКА → ЧОВЕК, при чему се семантичко варирање остварује у оквиру исте полисемантичке структуре – „права” синегдоха: *џичка* ’женски полни орган, вагина’ → ’погрд. мушка особа која се не одликује мужевношћу, слабић, млакоња, шоња’; *сиса* ’1. кукавица, слабић 2. покварен, бескарактеран човек, подлац, нитков’;

• тип ДЕО ТЕЛА ЧОВЕКА → ЧОВЕК, при чему се синегдоха реализује у творбеном процесу суфиксације, у садејству са још неким од механизма полисемије. Мотивна реч, којом се апострофира део лица или тела, у изведеницу не уноси целокупну семску структуру, већ само неку од компонената из примарног семантичког садржаја, и то обично метафорички или метонимијски трансформисану тако да се приликом погрдног именовања успоставља асоцијативна веза по моделу ’део тела’ → ’његова функција’ / ’место на телу’ и сл.: нпр. *главоња* ’пеј. главешина, старешина, руководилац’; *језичар* ’пеј. причљивац, брбљивац; онај који оговара друге’; *њушкало* ’пеј. а. особа која о свему и о свакоме жели све да зна. б. ухода, шпијун, доушник’. Посреди су семантички сложеније пејоративне реализације, које само формално припадају скупини синег-

¹⁰ Под синегдохом се у лексикологији и семантици подразумева пренос имена с једног појма на други на основу логичке везе ДЕО ↔ ЦЕЛИНА, те се лексемом која означава део може именовати целина којој тај део припада, или обрнуто и ређе – лексемом којом се означава целина могуће је назвати један њен интегрални део (Гортан-Премк 2004: 80; Драгићевић 2007: 175; Ковачевић 1999: 188).

дохски мотивисаних јединица, класификованих тако на основу формалне везе ДЕО ТЕЛА ЧОВЕКА или животиње → ЧОВЕК. Полазна лексема у синегдохском преносу учествује у некој од својих секундарних реализација. Репрезентативни пример оваквих семантичких трансформација представља лексема *главоња*, у значењу 'пеј. главешина, старешина, руководилац' (РСЈ). Мотивна лексема *глава* уноси у изведеницу једну од својих семантичких реализација, индукованих у садејству синегдохе са метафором: *глава* у РСАНУ '5. а. личност која руководи, управља; старешина, руководилац, вођа првак' – ово значење мотивисано је, с једне стране, синегдохским преносом 'део човековог тела' → 'цео човек' и, с друге, метафоричком трансформацијом семе из полазног садржаја, која носи информацију о месту/положају главе на телу – глава је 'горњ и део човечијег тела'. И још једну метафору препознајемо у овој семантичкој реализацији лексеме *глава*, као и њеног дериварта *главоња* – посредни је појмовна метафора МОЋ ЈЕ ГОРЕ, заснована на концептуализацији вертикалне димензије и апстрактних појмова као што су ДРУШТВЕНИ ПОЛОЖАЈ и МОЋ.

2. Анализа грађе показује да тип синегдохе засноване на преносу по моделу ЦЕЛИНА → ДЕО није продуктиван у формирању пејоратива у сфери човек будући да смо забележили свега неколико јединица које репрезентују овај тип трансформација и међу њима разликујемо два подтипа преноса:

- подтип ИМЕ ГРУПЕ ЛИЦА → ПОЈЕДИНАЦ/ЛИЦЕ ИЗ ТЕ ГРУПЕ – *бајра* 'људи који заслужују презир, олош, шљам' → 'човек који заслужује презир, шљам'; *банда* 'група разбојника; разбојничка, лоповска дружина' → 'појединац из такве групе, бандит';

- подтип НАЗИВ ЖИВОТИЊСКЕ КЛАСЕ → ЧОВЕК КАО ПОЈЕДИНАЦ, у оквиру којег се синегдоха јавља као пратилац метафоре – нпр. *марва* 'зб. четвороножне домаће животиње (овце, козе, говеда, коњи), стока' → 'погрд. недисциплинована, неуређена, некултурна маса људи, руља' (метафора) → 'погрд. припроста, некултурна особа, простак, простакуша, глупак, глупача'; *стиока* 'домаће животиње, марва, благо' → 'пеј. припроста, некултурна, глупа особа; недисциплинована, неуређена, некултурна маса људи, руља'.

5. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

У раду су представљени неки од најзначајнијих резултата свеобухватније анализе пејоратива у сфери човек који су производ семантичке деривације, односно лексема чије се погрдно значење остварује деловањем механизма полисемије – метафоре, метонимије и синегдохе. Дат је осврт на најпродуктивније типове трансформација које уочавамо како у полисемантичкој структури примарно неутралних лексема тако и у примарним пејоративним реализацијама суфиксалних изведеница код којих се погрдно значење не остварује простим додавањем наставака за облик, већ проистиче из садејства семантичке и афиксалне деривације. Сви типови метафоричких, метонимијских и синегдохских трансформација илустровани су одговарајућим примерима из грађе. Показало се да у преко 70% случајева погрдно значење анализираних лексема почива на метафори, при чему је истакнуто да се у неким случајевима оно реализује захваљујући заједничким деловању двају механизма – нпр. метафоре и метонимије или метафоре и синегдохе. Анализом компонентне структуре примарног значења пејоратива мотивисаних метафором, запазили смо да је развијање погрдног значења често последица активирања сема колективне експресије, које представљају културолошки сегмент, односно афективни слој значења лексема и неретко су носиоци различитих националних културних стереотипа. Коначно, на примерима пејоратива заснованих на метонимијским трансформацијама и синегдохом утврђено је и да се семантичко варирање не остварује само у оквиру једне полисемантичке структуре, већ и између двеју лексема од којих је једна дериват друге.

ЛИТЕРАТУРА

- Апресян, Ю. Д. (1995). *Лексическая семантика. Синонимические средства языка*. Избранные труды, том I, Москва: Языки русской культуры. Восточная литература, РАН.
- Вельковић Станковић, Д. (2011). *Речи субјективне оцене у настјави српској језика и књижевности*, Београд: Филолошки факултет.
- Гортан-Премк, Д. (2004). *Полисемија и орјанизација лексичкој сисџема у српском језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Драгићевић, Р. (2007). *Лексиколоџија српској језика*, Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- Драгићевић, Р. (2018). Семантичка деривација, *Српски језик*, XXIII, 169–179.
- Mozaik (1972). *Srpskohrvatski jezik*, Enciklopedijski leksikon Mozaik znanja, Beograd: Interpres.
- Жугић, Р. (2009). Семантичко-творбена анализа пејоратива за женска лица у јабланичком говору (југозападно од Лесковца), *Зборник Мајџице српске за филолоџију и линџвистџику*, 52/2, 81–106.
- Жугић, Р. (2010). Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору од нископродуктивних суфикса и њихов семантичко-творбени однос према пејоративима са продуктивним суфиксима *-ко*, *-ља*, *-оња*, *-ча*, *Зборник Мајџице српске за славистџику*, 219–237.
- Зализњак, А. А. (2001). Семантичка деривација в синхронии и диахронии, проект „Каталога семантичких переходов”, *Вопросы языкознания* 2, 13–25.
- Јанковић, Ј., Станић Д. (2013). Пејоративни називи за женска лица у српским говорима Војводине, У: *Језици и кулџуре у времену и џпростору I, Тематски зборник* (Снежана Гудурић), Нови Сад: Филозофски факултет, 31–44.
- Јанковић, Ј. Станић, Д. (2011). Пејоративни називи за мушка лица у српским народним говорима на територији Војводине, У: *Jazyk, literatura a region* (I. Harák), Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 70–87.
- Јовановић, В. (2010). Деминутивне и аугментативне именице у српском језику, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Јовановић, Ј. (2018). *Лексика џордној значења у именовану човека у српском језику*. Необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- 86 Јовановић, Ј. (2021). Пејоративи у номинацији човека у српском језику. *Јужнословенски филолоџ*, LXX-VII/1, 127–161.
- Кликовас, Д. (2004). *Metafore u mišljenju i jeziku*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ковачевић, М. (1999). Метонимија и синегдоха, *Српски језик*, IV/1–2, 171–203.
- Новокмет, С. (2020). *Називи за животиње у српском језику – семантичка и линџвокулџуролошка анализа*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Rasulić, K. (2010). Aspekti metonimije u jeziku i mišljenju, *THEORIA*, 3, 49–70.
- Ристић, С. (2004). *Експресивна лексика у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Simeon, R. (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Телия, В. Н. (1986). *Коннотативный аспект семантики номинативных единиц*. Москва: Наука.

Речници

- Андрић, Д. (2005). *Двосмерни речник српској жарџона и жарџону сродних речи и израза*. 2. изд. Београд: Zepet Book World.
- РМС: *Речник српскохрватској књижевној језика I–VI* (1967–1976). Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
- РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика, I–XXI* (1959–). Београд: Српска академија наука и уметности.
- РСЈ: *Речник српској језика* (2007). Нови Сад: Матица српска.
- Gerzić, B., Gerzić N. (2002). *Rečnik savremenog beogradskog žargona*. Beograd: Istar.

PEJORATIVE MEANING OF LEXEMS DENOTING MAN AS A RESULT OF SEMANTIC DERIVATION

Summary

The research defines different lexical and semantic mechanisms being productive in forming the pejorative meaning of the units nominating man in contemporary Serbian language. Considering that our previous research has shown that pejorative meaning of these lexemes might be the product of semantic and affectuous derivation, the semantic analysis in this paper is specially focused on different polysemic mechanisms enabling a development of negative expressive meaning relating to man. These mechanisms are the metaphor, metonymy and synecdoche. It has been decided that metaphoric association based on collective expressions are the most common type of metaphorical transition. The traditional approach to studying lexical meaning in this research is connected to cognitive approach combining componential and conceptual methods of analysis in order to define phenomena of pejorativation with descriptive method.

Keywords: pejorative, semantic derivation, metaphor, metonymy, synecdoche

Јована Јовановић
Институт за српски језик САНУ, Београд, Србија
j.jovanovic85@gmail.com